

Åsa Apelkvist  
Bukarests universitet  
[boffiasa@hotmail.com](mailto:boffiasa@hotmail.com)

## Översättning mellan svenska och rumänska – några språkliga, stilistiska och kulturella synpunkter

Hösten 2005 utgavs den rumänska versionen av Lars Noréns pjäs *Demoner*<sup>1</sup> på ett rumänskt förlag i Transsylvanien. Det var resultatet av ett sam-arbete mellan mig och en svenskkunnig rumänska från Cluj-Napoca. Fyra år senare, hösten 2009, utgavs på Dualis förlag ett betydande rumänskt verk av Gabriel Liiceanu på svenska, nämligen *Dagbok från Pältiniș*<sup>2</sup> – också denna översättning ett rumänskt-svenskt samarbete. Om dessa båda verk (om än inte i likvärdig grad) och framförallt då deras tillblivelseprocess från källspråk till målspråk, ska min artikel handla. Med detta inte sagt att inte också produkten som sådan kommer att beröras. Perspektivet som praktiserande översättare står i fokus, jag vill med andra ord delge några reella erfarenheter av det praktiska arbetet med att översätta till och från rumänska. Men först vill jag försöka teckna en bred bild av de kulturområden som är aktuella för just mina arbeten.

Sedan ett tiotal år tillbaka översätts en stor del svensk litteratur till rumänska. Klassiker som Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* eller *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, Pär Lagerkvists *Barabbas*, August Strindbergs *Röda Rummet*, *De lycksaliges ö* etcetera. har sedan länge (och ibland till och med flera gånger) fått sina rumänska varianter, men allt fler verk av dagsaktuella författare som Jan Guillou, Agnetha Pleijel, Per-Olof Enqvist, Steve Sem-Sandberg och Jonas Gardell har numera även de sin självklara plats på hyllorna ute i de rumänska bokhandlarna. För ett par, tre år sedan var det också dags för Rumänien att upptäcka den sedan länge internationellt kända och framgångsrika svenska deckarromanen. Alla tre böcker i Stieg Larssons *Millenium*-trilogi har toppat bokhandelns försäljningslista i landet, tätt följda av Camilla Läckbergs *Isprinsessan* och Liza Marklunds *Sprängaren*.

För Sveriges del har den rumänska litteraturen fått ett ansikte främst på senare år genom prosaisten Mircea Cărtărescu där även – vilket (tyvärr) inte händer alltför ofta – översättaren, Inger Johansson,

lovordats av kritiker och läsare för sina skickliga översättningar. Men hon kan sägas vara ett undantag, överlag har flertalet översättningar av rumänsk litteratur inte gjorts av svenskar, alltså människor med svenska som modersmål, utan av till Sverige invandrade rumäner, som exempelvis Dan Shafran, ordförande för Rumänska kulturinstitutet (ICR), Jan Milos, Jeana Jarlsbo med flera.

Vad gäller författaren till *Dagbok från Pältiniș*, Gabriel Liiceanu, har han vid ett tidigare tillfälle redan presenterats för en svensk publik med boken *Apokalypsen enligt Cioran* som gavs ut 1997, också den på Dualis förlag. Lars Norén är inte känd bland den stora allmänheten i Rumänien men sedan *Demoni*<sup>3</sup> (som den heter på rumänska) gavs ut har det kommit en samling med tre pjäser i översättning till rumänska: *Kliniken, Krig* och *Kyla*<sup>4</sup> (på förlaget Vremea 2007), och andra Norén-pjäser har satts upp i flera olika rumänska städer.

Som översättare ställs man hela tiden inför svårlösta problem, på många olika nivåer. Detta är kanske det allra roligaste med yrket, det vill säga att försöka hitta mer eller mindre bra lösningar på dessa problem – däri ligger den stora utmaningen och den kreativa aspekten. De dilemman som uppstod i och med dessa mina båda projekt kan sägas befina sig på dels ett inre, dels ett yttre plan. Med det förstnämnda menar jag ett språkligt-textuellt plan, till exempel den lingvistiska eller stilistiska nivån, med andra ord det som berör själva texten. Med ett yttre plan menar jag de utomspråkliga faktorer som också påverkar en översättningsoperation, exempelvis de vida och mångfacetterade kulturella, politiska och mentala aspekterna.

Om vi först berör det inre planet har vi här att göra med två relativt olika språk, det romanska språket rumänska och det germanska svenska med allt vad detta innebär rent syntaktiskt och grammatikaliskt. Några av de strukturella eller grammatiska skillnader mellan dessa båda språk som vållade problem vid översättningen av Norén har jag systematiserat och analyserat i en artikel utgiven i Rumänien<sup>5</sup>. De ska dock inte tas upp här (de synes passa bättre på en rent lingvistisk konferens). Istället vill jag fokusera på den stilistiska nivån – men i ett kulturellt sammanhang. Här möts enligt mig dessa båda perspektiv.

Diskrepansen mellan talat och skrivet språk har för svenskans del genomgått en långt framskriden utjämningsprocess, åtminstone i jämförelse med andra språk i Europa<sup>6</sup>, till exempel rumänskan, något som vi konkret fick erfara under arbetet med översättningen av *Demoner*. Stilen i många av Noréns pjäser ligger mycket nära det vardagliga normalt talade språket (om man nu bortser från hans mer poetiska och/eller så kallade supranaturalistiska inslag som har att göra med verklighetsskildringens karaktär i Noréns dramer vilken jag här inte ska gå in för djupt på).

*Demoner* är rent språkligt sett inget komplicerat drama att översätta, att så att säga kläda i en annan språkdräkt. Det handlar inte om sådana långa, syntaktiskt invecklade meningar som exempelvis förekommer med hög frekvens hos författare som Cărtărescu. Vad som däremot vållade problem var alla könsord och svordomar. Rollfigurerna i Noréns verk har en oerhörd förmåga till grova förolämpningar med sexuella inslag, och med denna många gånger chockerande verbala aggressivitet stod vi inför ett dilemma: Skulle vi skriva de rumänska ekvivalenterna eller ”försköna” språket en aning? Förläggaren och min medöversättare höll på den senare varianten, det vill säga att adaptera texten till en för den rumänska läskretsen mer ”acceptabel” språkdräkt vilket också blev slutresultatet.

Det roande och signifikativa i det hela är att man aldrig, eller åtminstone sällan, hör de förskönande varianterna i muntligt tal. Det finns alltså en uppsättning könsrelaterade och på själva sexualakten anspelande ord och uttryck som gäller för det skrivna språket och en annan för det talade. Ser man till exempel amerikansk action-film på tv i Rumänien erbjuder textremsan en hel uppsättning språkliga uttryck som man högst sällan hör sägas, när rumänskan faktiskt – till skillnad från svenskan som ju åkallar djävulen, synonymer till djävulen och hans boning i dessa sammanhang – liksom engelskan, just har i sitt språk samma typ av svordomar. Går man däremot till parken där gubbar eller ungdomar spelar fotboll hör man ord och svordomsramsor som inte ofta återfinns i tryckt form.

Det bör kanske nämnas att just för tiden för vår översättning kom det i Rumänien (på ett av de största förlagen, Polirom) ut en hel serie böcker skrivna av unga författare som vände upp och ned på alla litterära normer i landet. De riktade sig medvetet mot den litterära eliten i Rumänien och både det de skrev om och hur de skrev gav upphov till heta debatter i kulturella sammanhang. Så här i efterhand kanske man kan kalla det för ett i postkommunistisk miljö senkommet postmodernt genombrott. Många av dessa författare var ”endagsvarelser” som snabbt glömdes bort, medan några fann en väg in i det litterära etablissemanget. Jag vill också nämna att översättaren till de senast översatta pjäserna av Norén till rumänska inte varit lika försiktig och förskönande i sina versioner.

En jämförelse till med översättningen av *Dagok från Păltiniș* skulle kunna göras i detta sammanhang. Om förläggaren till *Demoni* hade svårt för det realistiska vardagsspråket, hade jag svårt för min rumänska medöversättares fallenhet för att bevara de rumänska högtravande formuleringarna på svenska i samband med detta projekt. Hon ville gärna behålla titlar och Ni-former, och skrev Herr och Fru (gärna med stor

bokstav) utan att tveka. Därutöver förespråkade hon ofta en noggrann mot-översättning för att den specifikt rumänska kontexten inte skulle gå förlorad, vilket gjorde texten tung och långsökt, samt höll fast vid att det rumänska bruket av skiljetecken borde behållas i den svenska versionen.<sup>7</sup>

Omnämnas bör de norénska till synes ologiska språkliga vändningar som förmår ge läsare eller åskådare ett slags överraskande, på en gång komisk och förlösande katarsis-effekt. Kanske hör det ihop med ovan förda diskussion om det postmoderna som gjorde sitt intåg i Rumänien långt senare än vad som var fallet för Sveriges del, men både min medöversättare och rumänske förläggare hade mycket svårt att acceptera vissa av dessa så kallade inkonsekvenser i språket. Två konkreta exempel ska tas upp. Det första lyder på svenska:

”Jag ser den inte förrän du har gömt den.”

En av gestalterna i dramat, Frank, åsyftar här sin frus vagina som han nyss smekt i en scen som i det närmaste skulle kunna beskrivas som ”anti-erotisk”. Efter att så småningom ha lyckats övertala min medöversättare om att det faktiskt inte var ett tryckfel föreslog vi följande ordagranna variant:

”Nu-l väd până când nu-l ascunzi.”,

som både grammatiskt, lexikalt och stilistiskt sett är korrekt. Men på grund av avsaknaden av logik blev denna mening under korrekturläsningen tolkad på ett annat sätt:

FRANK: Nu știu sigur. Vreau să simt ce tu ascunzi./Jag vill känna det (som) du gömmer.

Nu låter meningen visserligen logisk och konsekvent men samtidigt är den inte korrekt översatt. Den har faktiskt blivit mycket konventionell, låter snarare klichémässig och den norénska paradoxen som förmår skaka om läsare/åskådare har gått helt förlorad.

Det andra exemplet är en kommentar fälld av Franks fru. Efter en inblick i deras allt annat än harmoniska förhållande konstaterar hon om den kontrollfixerade maken:

”Du är klinisk upp i arslet...”,

som översattes till rumänska på motsvarande sätt, det vill säga:

”Ești clinic până în cur...”

Men här hände något under korrekturläsningen som har sin upprinnelse i dels det smått absurda med anus som klinisk, dels i stavningen för ordet klinisk på rumänska och dess närhet till ett annat ord, cynisk. Meningen ”korrigerades” till:

”Ești cinic până în cur...”./ Du är cynisk upp i arslet.

Frank är utan tvekan en mycket cynisk man, men i källtexten använder författaren medvetet klinisk om hans bakdel för att just

provocera fram en komisk effekt. På svenska går det inte att läsa meningen på något annat sätt eftersom den ortografiska skillnaden i svenskan mellan adjektiven *klinisk* och *cynisk* är mycket större än vad fallet är på rumänska mellan orden *cinic* och *clinic* – endast en bokstav skiljer dem åt. Med andra ord var det logiskt av korrekturläsaren att anta att det här måste röra sig om ett tryckfel.

Med dessa exempel manifesteras en väsentlig egenskap i Noréns stil, den att frigöra läsare/åskådare och överraska genom en charmig svart humor. Frågan är bara om Rumänien som kultur och mentalitet är berett att ta till sig dessa språkliga paradoxer. Visserligen försökte vi med ett introducerande efterord om författaren att förklara och upplysa den nya publiken, men kanske (vilket jag egentligen ställer mig tveksam till) hade en omfattande notapparat ytterligare kunnat skärpa synen för det egenartade och omskakande hos denne originelle svenske dramatiker?

På något vis tycks det som om det var ett lättare projekt att introducera en specifik händelse under den kommunistiska perioden i Rumänien för en svensk publik, med översättningen av *Jurnalul de la Păltiniș*, även om rumänerna – precis som många östtyskar idag – är av den uppfattningen att vi i väst svårligen kan begripa vad de utsattes för och hur de tvingades leva under denna mörka period. Ett före detta av politiska faktorer slutet samhälle lever på många sätt kvar i detta inneslutande och är mindre öppet för influenser utifrån (trots att det till exempel översätts västerländsk litteratur som aldrig förr). I denna diskrepans får översättaren en långt mer betydande roll än den rent textuella. Om vi lyckas i vår strävan beror alltså inte endast på en språkligt lyckad översättning, utan också på det vi förmedlar eller ”tillåts” förmedla vid sidan om, i form av för- eller efterord, noter, introducerande föredrag vid lanseringar, artiklar etc.

Det är dock möjligt att Lars Norén, som pjäsförfattare, aldrig kommer att på riktigt nå fram till den rumänska publiken. Hans vardagsrelaterade brutala språk är svårt att förknippa med föreställningen om stor litteratur i ett land som Rumänien. Som Inger Johansson konstaterar i en essä om att översätta Cărtărescu till svenska ”är *poesin* den litterära genre som har högst status; alla läsande rumäner har ett personligt förhållande till poesin.”<sup>8</sup> Med andra ord vågar man nog påstå att realismladdade familjedramer knappast står högst i kurs.

Som en jämförande parallell kan man konstatera att *Dagbok från Păltiniș* som för många rumäner är ett väsentligt och ofrånkomligt dokument över deras nutidshistoria, tycks lämna många svenskar oberörda. Den numera pensionerade svenske ambassadören i Bukarest exempelvis slutade sin läsning efter halva boken, då han tyckte den bara

var en upprepning av yttre petitesshändelser och innehöll alldeles för många filosofiska resonemang.

Med detta som facit i hand kunde man ställa sig frågan om det ens är mödan värt att översätta annat än säkra kort såsom svenska deckare eller kanske någon rumän som råkat få nobelpriset i litteratur. Men jag är ändå av den uppfattningen att försök till mer vågade, originella kulturella utbyten är ytterst väsentliga, för det är genom dem som vi verkligen kan lära oss någonting nytt och annat både om vår egen kultur, vårt eget språk, och den andra, främmande språkliga kultursfären, vilken den nu är. Försäljningslistor kanske med andra ord inte är den mest relevanta värdemätaren i kulturens världar, utan själva förmedlandet som sådant, av ny kunskap, nya referensramar, nya perspektiv. För att hänvisa till Lars Kleberg så är det i mötet med det främmande som svenskan utvidgas.

#### Noter

<sup>1</sup> Norén, Lars (1982): *Demoner*, Stockholms Stadsteaters bibliotek, spelversion 1984 (ny utskrift 198), pjäsmanuskript nummer 320 (opublicerat material).

<sup>2</sup> Liiceanu, Gabriel (2009): *Dagbok från Păltiniș*, Dualis förlag, Ludvika. Översättning av Åsa Apelkvist och Liliana Donose-Samuelsson.

<sup>3</sup> Norén, Lars (2005): *Demoni*, Editura Echinox, Cluj-Napoca. Översättning av Åsa Apelkvist och Sinziana Demian.

<sup>4</sup> Titeln på rumänska lyder: *3x lars norén. Teatru: clinica, război, frig.* Översättning av Carmen Vioreanu.

<sup>5</sup> Apelkvist, Åsa (2009): "Traducere- egal trädare? O discuție asupra dramei suedeze *Demoni* și transpunerea ei în română". I *Studii de știință și cultură*, nr. 16/2009:7–18.

<sup>6</sup> Jmf. t.ex. den strävan som finns inom EU att översättare som arbetar med EU-rättsakter ska försöka uttrycka sig enklare än vad fallet ofta är i originalen: "I EU-rättsakterna förekommer ibland förhållandevis långa meningar av en typ som man försöker undvika i modernt svenskt författningsspråk. [...] Problemen med långa meningsstrukturer i källtexten har under senare år minskat till följd av en ökad medvetenhet hos skribenterna om behovet av ett enklare och klarare språk." Ur *Att översätta rättsakter*, 2009:9, utgivet av Rådets svenska språkenhet, Kommissionens generaldirektorat för översättning, Europaparlamentets översättningsenhet. Anvisningarna finns i elektronisk version på: [http://ec.europa.eu/translation/language\\_aids/swedish\\_en.htm](http://ec.europa.eu/translation/language_aids/swedish_en.htm).

<sup>7</sup> Jmf. Rune Ingos kommentar i *Konsten att översätta*, 2007, sid 67: "Bruket av *skiljetecken* bör ovillkorligen överensstämma med gängse norm i målspråket."

<sup>8</sup> *Konsten att översätta. Föreläsningar vid Södertörns högskolas litterära översättarseminarium 1998–2008.* (2008:164): Lars Kleberg (red.), Litterära översättarseminariet, Södertörns högskola.